

ΠΑΥΛΟΣ ΚΟΥΤΟΥΖΗΣ

ΤΑ ΜΙΚΡΑ ΤΗΣ ΕΠΙΛΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΟΠΤΡΑ

Στη σύζυγό μου Ελεωνόρα,
στη μητέρα μου Παναγιώτα
και στην κόρη μου Κλειώ, τη μούσα μου

Ὀλβιος ὅστις τῆς ἱστορίας ἔσχε μάθησιν
Ευριπίδης (485-406 π.Χ.)

Περιεχόμενα

Πρόλογος	19
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ – «Ως πότε, παλικάρια, να ζούμεν στα στενά»	21
Πάντα έν σοφία έποίησας	23
Κορκόνδειλος Κλαδάς: ο πρωτομάρτυρας της απελευθέρωσης	25
Ο πόλεμος του κρασιού και τα παιχνίδια εξουσίας	26
Ναύπακτος, 7 Οκτωβρίου 1571	28
Οι συνεχιστές του Βυζαντίου: ηγεμόνες φιλόσοφοι	30
«Κάλλιο σαρίκι τουρκικό παρά τίαρα παπική»	32
Χίος γέλωσ	34
Η ιδεολογία της κουτάλας	36
Γενίτσαροι	38
Τσογλάνια, ή αλλιώς «θα σε πάρει ο αράπης»	40
Μποσταντζής, ένας κηπουρός με αστυνομικά καθήκοντα	41
Εφαψίες	42
Ένας πασάς που τότε λέν' Αντώνη	44
Αγριοδάσκαλοι	46
Μια μακραίωνα δουλεία	48
Συνυπεθυνότητα	50
Κλωστοί ή λινοβάμβακοι	51
Περιηγητές	53
Νέος Μαραθώνας	55
Ιδιότητες των Αρβανιτών	57
Τα χαρίσματα και τα ελαττώματα του Αλή πασά	58
Η ευταξία του τρόμου	60
Χίλια κανάρια ζάχαρη	62
Τζοχανταραίοι	64
«Τι τα κοιτάτε τα σκυλιά;»	66
«Ο Φώτος Τζαβέλλας ήτο το τέλειον»	68

Σούλι, η πτώση	69
Η Χάρτα του Ρήγα	71
Αικατερίνη... ο Μέγας	72
Τα γενέθλια του στρατηγού Ποτέμκιν	74
Ο Τσακάλωφ	75
Το παράτολμον της υποθέσεως	77
Η φυγή του Παπαφλέσσα	79
Με το «άστε ντούε»	81
Ιστορία πίσω από το πορτρέτο	82
Τα πιόνια στη σκακιέρα	84
Τούρκοι και κοτζαμπάσηδες, οι δύο όψεις	85
Η πατέντα των κοτζαμπάσηδων	87
Η προεπαναστατική Αθήνα	89
Οι χερσόνησοι της αναταραχής	90
Το αλβανικό σύνταγμα	92
Ένας Ιρλανδός φιλέλληνας	94
Δημοτικό τραγούδι «Μπουκουβάλας» ή αλλιώς...	96
Τραγούδια σαν ζωγραφιά	97
Το δημοτικό τραγούδι και οι αναγνώσεις του	98
Ένα ιστορικό μοτίβο	99
Ένας άγγελος στο μοναστήρι	101
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ – Η εκρηκτική αποσυμπίεση	103
Το κάλλος της αλήθειας	105
Ο Φωτάκος για την έναρξη της Επανάστασης	106
Στάχτη στα μάτια	107
Τελικά, οι Τούρκοι φταίνε!	109
Σε γνωρίζω από την κόψη	110
«Μάχου υπέρ Πίστεως και Πατρίδος»	112
Ο Ιερός Λόχος	114
Ο Πούσκιν, για την Επανάσταση	115
Της πατρίδος μου η σημαία	117

Πάμε ν' αλλάξουμε	118
Η καθημερινότητα των αγωνιστών του '21	120
Ο σπλισμός και η οχύρωση των Ελλήνων	122
Τα τραύματα του Αγώνα	124
Ιερά πρόσωπα	125
«Παρντόν, παρντόν!»	127
Οι ποικίλοι λόγοι	129
Ποικίλοι πρακτικοί λόγοι	131
Τα παιδιά των κατακτητών	132
Οι πρώτες αντιδράσεις των Τούρκων	134
Έναρξη των εχθροπραξιών	136
Προκύρυμα Εθνικών	138
Ο απαγχονισμός του πατριάρχη Γρηγορίου Ε'	140
Το τέχνασμα του Διάκου	142
Αλαμάνα, 23 Απριλίου 1821	144
Ο μπεκτασί δερβίσης	146
Του Οδυσσέως η μορφή	148
Τα μάτια στις βυζαντινές εικόνες	150
Η μαγεία των αριθμών	152
Ο χαρακτήρας του Κολοκοτρώνη	153
Φραγκοφορεμένοι και γουρουνομούτηδες	155
Δολιανά	157
Η ασφάλεια, η τιμή και τα χρήματα	159
Η μάχη της γράνας	161
Ο άγιος της γράνας	163
Η άλωση της Τρίπολης και η Δυτική Ευρώπη	165
Η κατάσταση στην Τρίπολη μετά την άλωση	167
Το χαρέμι του Χουρσίτ	169
Το σπαθί του Ομέρ Βρυώνη	171
Δίμορφοι Λατινέλληνες	173
Έστε χουαϊ («Είστε ξένοι»)	175

Ο καδής των Αθηνών	177
Τα <i>fake news</i> της Επανάστασης	179
Μάχη για την αλήθεια	181
Επί του τυμπάνου	183
Διλημματική παγίδα	185
Άξια τέκνα	187
Συνθήκη ή συμμαχία	189
Χίος, 1822	191
Ίδε ο άνθρωπος	192
Το μέγα κατόρθωμα!	194
Ένεκα προσποιητής απάθειας	196
Η σίγουρη νίκη και τα «καλά νέα»	198
Ο Αρβανίτης	200
Η μεγάλη κυρά	202
Η Αγία Έδρα	204
Το προσφυγικό	206
Σοφή και φιλόανθρωπος Ευρώπη	208
Άτακτο ή Τακτικό	210
Σε περιμένει ο Λόντος	212
Ο Φαβιέρος στην Ακρόπολη	214
Γεώργιος Καραϊσκάκης	216
Τα μπολιασμένα δέντρα	218
Καραϊσκάκης και Κιουταχής, αμοιβαίες αβροφροσύνες	220
Οι τελευταίες ώρες ενός ήρωα	222
Βάλτε μαύρα	224
Δρακοσπηλιά, 25 Μαΐου 1822	226
«Τι ήταν αυτό το Εικοσιένα!»	228
Το κλέφτικο τραγούδι	230
Καλησπέρηδες και Ζουρίδες	232
Η απόβαση του Ιμπραήμ	234
Τα ευτυχή γεγονότα	236

Μακρυπλάγι	238
Οι φευγαλάδες	240
Οι φόνοι	242
ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ	
Γάμος χωρίς σφαχτά	244
«Τι κάμνουν εις το Μισολόγγι;»	246
Αδελφότης Φιλοδικαίων	248
Όσο γκαρίζουν γάιδαροι	250
Ο εις διώξει χιλίους	252
Μια περήφανη απάντηση	254
Οι τρεις σταυροί	255
Εν ονόματι της Αγίας Τριάδος	257
Οδός αιματηρού θριάμβου	259
Οι προσκυνημένοι	261
Ο Λόρδος Κοχράνης	264
Μονομαχία	266
ΑΚΤΙΟ-ΝΑΥΠΙΑΚΤΟΣ-ΝΑΥΑΡΙΝΟ	
Η οριογραμμή	268
Εξωτερικά	270
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ – Ο κυβερνήτης και ο βασιλεύς	
Απόπειρα δολοφονίας του Ιμπραήμ	273
Η μεγάλη πρόοδος	275
Ένας πραγματικός δάσκαλος	277
Η απολογία Τερτσέτη	279
Μεθοδεύσεις και μαγειρέματα	281
Η δίκη και η απελευθέρωση του Κολοκοτρώνη	284
Όταν τα προγνωστικά ανατρέπονται	286
Κύριος κυβερνήσει υμάς	287
Οι πρωτιές!	289
Και το φλουρί μικρόν	290

Δύο Τουρκόπουλα	292
Η θλιβερή πρωτιά!	294
Ο τελευταίος μάρτυρας	296
Το τιμαλφές της πατρίδος κειμήλιον	298
Ο χαιρετισμός	299
Οι τρεις φαγάδες	301
Ουδέν γλύκιον της πατρίδος	303
Το κλεινόν	304
Οι δέκα προτάσεις	306
Πρωτεύουσες οδοί και επιθυμητή συμμετρία	308
«Τι εστίν έργον άρχοντος»	312
Το υπνωτικό	314
Ο βασιλεύς μας είναι Έλλην	316
Η Κασσάνδρα και η ελευθεροτυπία	318
Συνταγματικός βασιλεύς	320
Η αγγλική εξωτερική πολιτική	323
Η ποθεινή ώρα	325
Ένα έτος γεμάτο θλίψεις	327
Η Σκύλλα και η Έλαφος	329
Μετά ταύτα...	331
ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ – Διαφέροντα τινά και περίεργα	333
Αληθής συνωμοσία	335
Απαγορεύεται το κάπνισμα	338
Νεομάρτυρες	340
Των φώτων ο καρπός	342
Σαμπάνιδες	344
Επίτηδες πεζός!	346
Περίεργα ταχυδρομικά	348
Περί ληστείας	350
Ο νόμος των ληστών	352

«Χαλάει ο νόμος»	354
Τα ηρωικά φάρμακα	356
Περί φρεγατών και καταχρήσεων	358
Εισαγόμενοι δήμιοι	360
Το στιγμιαίο εμπόριο	362
Σημείωμα του συγγραφέα	365
Βιβλιογραφία	369
Ευχαριστίες	383

Πρόλογος

Ανάλαφρα, εμβριθή και εμπειριστατωμένα τα κείμενα που αποδίδουν σε γραπτή μορφή τις ραδιοφωνικές δημόσιες παρεμβάσεις του επιστήμονα, γύρω από ένα θέμα που λίγοι, ή κανείς, έχουν προσεγγίσει με αυτόν τον πρωτότυπο τρόπο: τα χρόνια της σκλαβιάς και της πάλης για ελευθερία και πολιτικό αυτοπροσδιορισμό της Ρωμιοσύνης, του σύγχρονου Ελληνισμού.

Ο Παύλος Κουτουζής κερδίζει αμέσως την προσοχή μας με τα θέματά του, αλλά και με τα προσόντα της γραφής του, και δεν μας αφήνει χρόνο να ξεκουραστούμε από το γύρισμα των σελίδων, γιατί απλούστατα δεν κουραστήκαμε, αντιθέτως μαθαίνουμε με ευχάριστο τρόπο. Νόμιζα πράγματι ότι γνώριζα καλά αυτό που τα κείμενα προσπαθούν να αναδείξουν, όμως κατάλαβα ότι, αν και γνώριζα την ουσία, δεν είχα αντίληψη των λεπτομερειών και του εύρους τους: μια Ελλάδα που θέλουμε να αφήσουμε πίσω, η οποία, όμως, υπήρξε.

Με την πρωτότυπη προσέγγιση και τη φρεσκάδα της σκέψης του, ο δάσκαλος Παύλος Κουτουζής κατορθώνει να προβάλει έναν καμβά γεγονότων και γνώσεων και να αναδείξει την απλή αλήθεια της πολυπλοκότητας των σχέσεων κυρίαρχων

και δούλων στην οθωμανική Ελλάδα, μια πολυπλοκότητα που ποτέ, ωστόσο, δεν αποτέλεσε μια χαρούμενη και ανέμελη συμβίωση κοινωνιών, θρησκειών και πολιτισμών.

Ο Παύλος αποδεικνύει ότι η λεπτομέρεια μετρά στην αντίληψη της Ιστορίας, καθώς και ότι η δυνατότητα να διδάσκεις χωρίς να ανεβαίνεις στην έδρα είναι χάρισμα και θέλει αγάπη για την ιδιότητα του δασκάλου. Αυτό, όμως, το ξέρει ο καθένας που τον γνωρίζει και τον ζει: ένα πραγματικό δημιούργημα της αγάπης για τη γνώση και του πάθους για τη μετάδοσή της, ένας Έλληνας που πιστεύει ακόμη, σε αυτούς τους παράξενους καιρούς, στο λειτούργημα που διάλεξε να υπηρετήσει στη ζωή του.

Είχα την τύχη να τον γνωρίσω και να συνδεθώ με αυτόν και την οικογένειά του, αλλά κυρίως να συζητώ μαζί του για τα θέματα που τον ενδιαφέρουν και είναι κοινά μας ενδιαφέροντα, αν και βρισκόμαστε σε διαφορετικές φάσεις της ζωής μας. Με ευχαριστεί να τον βλέπω να μορφώνεται, να διακρίνεται, αλλά κυρίως να διδάσκει, να μας φέρνει τη φρέσκια ματιά του στην ανάγνωση και στην κατανόηση της Ιστορίας. Αυτός είναι και ο λόγος που ζήτησα να μου δώσει τη χαρά να τον προλογίσω στον πρωτότυπο τρόπο που διάλεξε για να επικοινωνήσει με το ευρύτερο κοινό. Είμαι βέβαιος ότι το πέρασμά του στην κοινωνία μας και στα Γράμματα θα αφήνει συνεχώς το σαφές αποτύπωμά του.

Σπυρίδων Ι. Φλογαίτης
Καθηγητής Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

«Ως πότε, παλικάρια, να ζούμεν στα στενά»

Πάντα ἐν σοφία ἐποίησας¹

Κάθεται ο αγάς της Λυκόβρυσης στο μπαλκόνι του απάνω από την πλατεία του χωριού, καπνίζει το τσιμπούκι του και πίνει ρακή. Ψιχαλίζει ήσυχα, τρυφερά, και στα γυρτά μουστάκια του, τα φρεσκοβαμμένα με καραμπογιά, κρέμονται λαμπυρίζοντας μερικές ψιχάλες· κι ο αγάς, ξαναμμένος από τη ρακή, τις αναγλείφει να δροσερέψει. Δεξά του στέκεται όρθιος ο σείζης, ένας θεόρατος άγριος Ανατολίτης, αλλήθωρος και κακομούτσουνος, με την τρουμπέτα του· ζερβά κάθεται διπλοπόδι, απάνω σε βελουδένιο μαξιλάρι, ένα όμορφο στρουμπουλό Τουρκόπουλο, που του ανάβει κάθε τόσο το τσιμπούκι και του γεμίζει ακατάπαυτα την κούπα του ρακή.

Μισσοφalanάει τα μαχμουρλίδικα μάτια και χαίρεται ο αγάς τον απάνω κόσμο· όλα τα 'καμε καλά ο Θεός, συλλογιέται, πετυχημένο πράμα είναι ο κόσμος τούτος, τίποτα δεν του λείπει: αν πεινάσεις, έχει ψωμί και κρέας κοκκινιστό και πιλάφι με κανέλα· αν διψάσεις, έχει το αθάνατο νερό, τη ρακή· αν νυστάξεις, έχει κάμει ο Θεός τον ύπνο, ένα κι ένα για τη νύστα· αν θυμώσεις, έχει κάμει το βούρδουλα και τα πισινά του ραγιά· αν σε πιάσουν τα μεράκια σου, έχει κάμει τον αμανέ. Κι αν θες να ξεχάσεις τα ντέρτια και τα βάσανα του κόσμου, έχει κάμει το Γιουσουφάκι.

-Μεγάλος μάστορας είναι ο Αλλάχ, μουρμουρίσε συγκινημένος...²

¹ Ψαλμός 103, στ. 24.

² Καζαντζάκη Ν., *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται*.

Μέσα στους αιώνες της δουλείας, το ελληνικό έθνος δεν έπαυσε ποτέ να διεκδικεί την ελευθερία του. Σε καθένα από τα δεκάδες κινήματα που προηγήθηκαν της Μεγάλης Ελληνικής Επανάστασης υπήρχε ο πόθος της ελευθερίας, η φλόγα που δεν έσβηνε, όσο μανιασμένα και αν φυσούσε ο άνεμος της σκλαβιάς και της καταπίεσης.

Υπάρχουν «αναγνώσεις» της ιστορικής περιόδου της Τουρκοκρατίας που προτάσσουν τη συμβίωση των λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Δυστυχώς, όμως, για τους υπόδουλους, η συμβίωση αυτή σήμαινε σειρά διακρίσεων και ταπεινώσεων, προκειμένου να ζήσουν.

Στην εισαγωγή του έργου του *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται*, ο Νίκος Καζαντζάκης περιγράφει με μοναδικό τρόπο την κατάσταση που βίωναν οι υπόδουλοι Έλληνες. Το απόσπασμα αυτό είναι μία από τις περιπτώσεις όπου η Ιστορία, ως λογοτεχνία, φτάνει να είναι σε τέτοιο βαθμό άτρωτη, ώστε η Ιστορία, ως λόγος της γνώσης και της επιστημονικής δέσμευσης, είναι εντελώς ανήμπορη απέναντί της.³

³ Boucheron P., σελ. 23.

Κορκόνδειλος Κλαδάς: ο πρωτομάρτυρας της απελευθέρωσης

Με αφορμή τον εορτασμό των διακοσίων χρόνων από την έναρξη της Μεγάλης Ελληνικής Επανάστασης οφείλουμε να ξεκαθαρίσουμε ότι Κολοκοτρώνηδες, Καραϊσκάκηδες και άλλοι πολλοί και μεγάλοι ήρωες δεν εμφανίζονται στο ιστορικό προσκήνιο από το πουθενά. Τα δεκάδες επαναστατικά κινήματα που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια της μακραίωνης δουλείας υπήρξαν το καμίνι εντός του οποίου «βάφτηκε» το ατσάλι των αγωνιστών του '21.

Το 1463, με αφορμή τον πρώτο Τουρκοενετικό Πόλεμο, οι Έλληνες του Μωριά ξεσηκώθηκαν και στάθηκαν στο πλευρό των Ενετών. Το 1477, οι Τούρκοι κυριεύσαν τα Μπαρδούνια.⁴ Ο Κλαδάς, με δικές του δυνάμεις, εκδίωξε τους εκεί Τούρκους και απέδωσε την περιοχή στους Ενετούς, οι οποίοι, χωρίς προηγούμενη συνεννόηση, την παραχώρησαν ξανά στον σουλτάνο.

Συνέχισε να απελευθερώνει χωριά και φρούρια στη Μάνη, αφανίζοντας τις τουρκικές φρουρές. Στη συνέχεια αποκηρύχτηκε από τους Ενετούς, στο πλαίσιο της ειρήνης που υπέγραψαν με τους Οθωμανούς.⁵ Δεν σταμάτησε να πολεμά ως τον θάνατό του στη Χειμάρρα, το 1490· είχε την ατυχία να πέσει ζωντανός στα χέρια των Τούρκων.

Ο Κορκόνδειλος Κλαδάς υπήρξε μια ηρωική μορφή που ενσάρκωσε τη βούληση ενός λαού να απελευθερωθεί.

⁴ Σάθα Κ., *Έλληνες Στρατιώται εν τη Δύσει*, σελ. 126.

⁵ Σάθα Κ., *Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα*, σελ. 36-46.

Ο πόλεμος του κρασιού και τα παιχνίδια εξουσίας

Ο σουλτάνος Σελήμ Β' διαδέχτηκε τον πατέρα του, Σουλεϊμάν, ο οποίος έμεινε γνωστός στην ιστορία ως Μεγαλοπρεπής. Αναρρήθηκε στον θρόνο το 1566 και η αλήθεια είναι ότι δεν επέδειξε καμία από τις διοικητικές αρετές του προκατόχου του. Δεν ήθελε να αναλάβει τον ρόλο του αρχιστράτηγου και ανέθεσε τη διοίκηση του κράτους στον υπερδραστήριο μεγάλο βεζίρη Σοκολού.

Μεταξύ των ετών 1570-1573 έλαβε χώρα ο Τουρκοενετικός Πόλεμος για την κατάληψη της Κύπρου.

Αιτία για την έναρξη της πολεμικής αυτής σύγκρουσης θεωρείται η εμπορική συμφωνία που είχε συνάψει ο Σεφαραδίτης τραπεζίτης και δούκας της Νάξου Γιόσεφ Νάσι, για αποκλειστική εξαγωγή κρασιών από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Πολωνία. Ήταν βασικός χρηματοδότης του μεγάλου βεζίρη και του σουλτάνου και ασκούσε επιρροή στα κέντρα λήψης αποφάσεων.

Η Κύπρος, διάσημη καθώς ήταν για τα κρασιά της, αποτελούσε στόχο. Παράλληλα, η κήρυξη πολέμου στη Βενετία από την Οθωμανική Αυτοκρατορία αναβάθμιζε τον μεγάλο βεζίρη, αφού η βασιδέ σουλτάνα (βασίλομήτωρ) ήταν ενετικής καταγωγής. Με αυτόν τον τρόπο αποδεικνυόταν περίτρανα ποιος ασκούσε πραγματικά την εξουσία.

Οι Τούρκοι, πριν ξεκινήσουν τις στρατιωτικές επιχειρήσεις, φρόντισαν να έρθουν σε επαφή με τον ντόπιο κυπριακό

πληθυσμό, ο οποίος στέναζε υπό τους Ενετούς. Οι χωρικοί διαβιούσαν σε άθλιες συνθήκες δουλοπαροικίας. Τους υποσχέθηκαν κατάργηση κοινωνικής και οικονομικής υποτέλειας, κι έτσι δεν ενεπλάκησαν στην άμυνα.

Δυστυχώς, το μόνο προνόμιο που απέμενε στους Έλληνες Κυπρίους της εποχής ήταν η επιλογή δυνάστη.⁶

⁶ Παπασταματίου Δ., Κοτζαγεώργης Φ., σελ. 13-61.

Ναύπακτος, 7 Οκτωβρίου 1571

«Μεγάλα σκαριά με μεγάλα κανόνια», φώναζαν οι Τούρκοι βλέποντας τις γαλεάσες, τα έξι πρόσφατα ναυπηγημένα βενετσιάνικα μεγαθήρια. Καθένα έφερε πενήντα περίπου βαριά πυροβόλα.

Οι δύο από τους έξι κυβερνήτες ήταν οι αδελφοί Αντόνιο και Αμπρόζιο Μπραγκαντίνο, οι οποίοι, για κακή τύχη των Τούρκων, είχαν μάθει τα φριχτά βασανιστήρια που είχε υποστεί από αυτούς ο τρίτος αδελφός τους, Μαρκαντόνιο, στην Κύπρο, μόλις λίγες εβδομάδες πριν.

Οι γαλεάσες διασκόρπισαν τον τουρκικό στόλο πριν καν αρχίσει η ναυμαχία. Τέσσερις από αυτές κατάφεραν να ρίξουν στο νερό 15.000 Τούρκους ναύτες.

Η σύγκρουση έγινε μεταξύ τουρκικού στόλου και συνασπισμού Ισπανών, Ενετών, Γενουατών και Αγίας Έδρας. Και από τις δύο πλευρές έλαβαν μέρος περίπου 180.000 άντρες. Σύμφωνα με τον ιστορικό της εποχής Τζιανπιέτρο Κονταρίνι, τα πλοία έπλεαν σε μια θάλασσα αίμα.

Η γεωγραφική θέση της Ναυπάκτου αποτελούσε το όριο μεταξύ της περιοχής που έλεγχαν Οθωμανοί και Ευρωπαίοι. Δεν υπήρχε καμία πιθανότητα να επιτραπεί στους πρώτους να περάσουν αυτή τη γραμμή. Ο συνασπισμός δημιουργήθηκε από δυνάμεις με διαφορετικά συμφέροντα, με σκοπό να αντιμετωπιστεί η υπέρτερη απειλή. Οι τουρκικές ναυτικές δυνάμεις υπερτερούσαν σε αριθμό πλοίων και κατά περίπου 20.000 σε αριθμό αντρών.

Η ναυμαχία της Ναυπάκτου, όπου επιχείρησαν για τελευταία φορά γαλέρες, συγκαταλέγεται ανάμεσα στις μεγαλύτερες συγκρούσεις της παγκόσμιας Ιστορίας. Εξαιτίας αυτής της ήττας τους, οι Τούρκοι τελούσαν στο εξής υπό καθεστώς κωλυσιπλοΐας στα Επτάνησα, τα οποία υπήρξαν καθ' όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας ασφαλές καταφύγιο των κυνηγημένων Ελλήνων.

Το τίμημα για τη νίκη ήταν διπλό για τους Έλληνες, αφού βρέθηκαν και στις δύο πλευρές, από τη μια πολεμώντας για τον «ιερό συνασπισμό» πάνω στα πλοία των Ευρωπαίων –15.000– και από την άλλη ως στρατολογημένοι ναύτες στον οθωμανικό στόλο.⁷

⁷ Hanson V. D., σελ. 377-435.

Οι συνεχιστές του Βυζαντίου: ηγεμόνες φιλόσοφοι

Η παρουσία των Ελλήνων στις παραδουνάβιες περιοχές χρονολογείται από τον 15ο αι. Μεταξύ των ετών 1711 και 1821, η παρουσία αυτή χαρακτηρίζεται από εντονότερη δράση του ελληνικού στοιχείου. Σύμφωνα με τον Τραγιάν Στογιάνοβιτς, οι Έλληνες ορθόδοξοι έμποροι οργώνουν τα Βαλκάνια και τη Μεσευρώπη και ως φορείς νέων ιδεών δίνουν πνοή στην πνευματική και κοινωνική αναγέννηση της Βαλκανικής.⁸

Με τον ίδιο θετικό τρόπο έδρασε και στις περιοχές της Ρουμανίας η ελληνική παρουσία. Ο 18ος αι. αποκαλείται αιώνας των Φαναριωτών. Πρόκειται για ιδιαιτέρως καλλιεργημένα άτομα με θαυμαστή ευρυμάθεια. Οι σπουδές τους σε φημισμένα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια και η γλωσσομάθειά τους αποτελούν το εφαλτήριο για την άνοδό τους σε υψηλά αξιώματα στο Δοβλέτι. Λαμπρό παράδειγμα, μεταξύ άλλων, αποτελεί η περίπτωση του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου, ο οποίος, κατά τη διάρκεια της παρουσίας του στη Ρουμανία, κατήργησε τα τελευταία ίχνη της δουλοπαροικίας, έδειξε ενδιαφέρον για την εκπαίδευση των Ρουμάνων στη γλώσσα τους και μεταρρύθμισε την Ακαδημία του Ιασίου, εκσυγχρονίζοντας το πρόγραμμα διδασκαλίας και το κτιριακό της συγκρότημα.

Ο πρώτος άνθρωπος που του αποδίδεται ο χαρακτηρισμός του Φαναριώτη ήταν ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος (1641-1709), παρόλο που δεν ήταν ο πρώτος που κατέλαβε το αξίωμα

⁸ Stoianovich T., σελ. 289-345.

του μεγάλου διερμηνέα της Υψηλής Πύλης. Προηγήθηκε στο αξίωμα αυτό ο Παναγιώτης Νικούσιος (1613-1673).⁹

Με την πάροδο των χρόνων, οι Φαναριώτες δημιούργησαν ξεχωριστή τάξη και τελούσαν γάμους μεταξύ τους, θεωρούσαν «βλασφημία αν κάποιος τους αποκαλούσε Γραικούς ή Έλληνες, ενώ αυτοπροσδιορίζονταν ως το περίβλεπτον γένος των Ρωμαίων».¹⁰

⁹ Κωστής Κ., σελ. 33.

¹⁰ Κούμα Κ., τόμος 12ος, σελ. 535.

«Κάλλιο σαρίκι τουρκικό παρά τιάρα παπική»

Η γνωστή αυτή φράση, που αποτελούσε τον πυρήνα της διαμάχης μεταξύ ενωτικών και ανθενωτικών πριν την άλωση της Κωνσταντινούπολης, στα 1453, επικαιροποιήθηκε εν έτει 1694 στη Χίο, για το σύντομο χρονικό διάστημα που καταλήφθηκε από τους Ενετούς.

Ο σύγχρονος επισκέπτης στο νησί, αν επισκεφθεί το κάστρο, θα δει τον Προμαχώνα Ζένο. Τον Σεπτέμβριο του 1694, ο Αντόνιο Ζένο, αρχιναύαρχος του στόλου της Δημοκρατίας της Γαλινοτάτης, αγκυροβολεί έξω από το ακρωτήριο της Αγίας Ελένης, κοντά στο λιμάνι. Από τη μια μεριά, οι ρωμαιοκαθολικοί κάτοικοι προσβλέπουν στην απελευθέρωση του νησιού. Από την άλλη, η πλειονότητα των Χίων δεν βλέπει με καλό μάτι την πιθανή κατάληψη του νησιού από τους Ενετούς. Αιτίες για τη στάση τους αυτή, η προσπάθεια επιβολής της παπικής εκκλησιαστικής ηγεμονίας και η μεγάλη αύξηση των τιμών στα τρόφιμα λόγω του ναυτικού αποκλεισμού που είχε επιβάλει στις ασιατικές ακτές ο δυτικός στόλος.

Υπό τη λεοντοφόρο σημαία των Ενετών υπηρετούσαν πολλοί στρατολογημένοι Έλληνες, οι οποίοι αποτελούσαν τον κύριο όγκο του αποβατικού σώματος. Το νησί καταλήφθηκε, αλλά δεν κατέστη δυνατή η μακροχρόνια κατοχή του.

Την ώρα που γίνονταν όλα αυτά, απεσταλμένοι των Χίων επισκέφθηκαν τον μεγάλο βεζίρη στην Αδριανούπολη, με σκοπό να του παραδώσουν ένα σημαντικό ποσό, για να του

αποδείξουν ότι δεν εμπλέκονται, ούτε επιθυμούν την κατάκτηση της Χίου από τους Ενετούς. Έτσι κατέβαλαν τον ετήσιο φόρο σαν να μην είχε μεσολαβήσει η ενετική κατοχή.

Επικεφαλής της αντιπροσωπείας των Χίων στις οθωμανικές Αρχές ήταν ο Παντελής Τσίλας, ο οποίος ανήκε στη μεγάλη οικογένεια των Μαυροκορδάτων και χαρακτηρίζεται από τους Ενετούς πανούργος.

Εντέλει οι Τούρκοι δέχτηκαν τους ισχυρισμούς των Ελλήνων και ανακατέλαβαν το νησί στα τέλη του 1694, με αρχηγό του στόλου τους τον αρνησίθρησκο Φλαμανδό ναύαρχο Μουράδ.¹¹

¹¹ Σάρου Αιμιλία, σελ. 265-300, <https://docplayer.gr/51227270-X-i-a-k-a-a-gegonota-toy-toyrko-venetikoy-polemoy.html>.